

Lakolk anno 1902

Guidemanuskript omkring Nordseebad Lakolk
og den første badeturisme på Rømø

Af Jannie Uhre Ejstrud
Nationalpark Vadehavet
Sydvestjyske Museer
Museum Sønderjylland

2015

Indholdsfortegnelse

Indledning s. 3

Vejledning s. 4

Historisk baggrund s. 6

Noter til billedfremvisning s. 12

Lakolk-vandring s. 16

Menu-forslag – Lakolk anno 1902 s. 21

Forlæg til annoncering s. 22

Vil du vide mere? s. 24

Noter s. 25

Bilag 1: PowerPoint-præsentation til introduktion

Bilag 2: Historiske illustrationer til vandring (printes i A3 og lamineres)

Illustrationer:

Historiske billeder og historiske kort: www.skaerbaek.com

Nutidige billeder: Jannie Uhre Ejstrud, Sydvestjyske Museer

Luftfoto: FOT-data fra Geodatastyrelsen og Danske kommuner, Frie data, september 2014.

Guidemanuskriptet er udarbejdet i samarbejde mellem Nationalpark Vadehavet, Sydvestjyske Museer og Museum Sønderjylland – Skærbæk som et led i projektet *Formidling af Bevaringsværdige bygninger i Nationalpark Vadehavet* (2014-2015).

Forfatter: Jannie Uhre Ejstrud, Sydvestjyske Museer, 2014.

Lakolk anno 1902

Indledning

På Rømøs vestkyst ses endnu sporene af *Nordseebad Lakolk*, som blev grundlagt i 1898. De fleste af bygningerne i den karakteristiske schweizerstil og norsk dragestil er forsvundet med tiden, og kun nogle enkelte sommerhuse har bevaret et nogenlunde oprindeligt udseende. De står tilbage som vidner om det ambitiøse badeturismeprojekt, der blev iværksat af den stærkt tysksindede pastor Jacobsen, som var sognepræst i Skærbæk, stærk fortaler for det altyske fællesskab og en aktiv iværksætter i Skærbæk-området med det for øje, at styrke kejserrigets indflydelse i Nordslesvig (i dag Sønderjylland). Tanken bag *Nordseebad Lakolk* var at skabe et feriested for den tyske middelklasse i det, der dengang var den nordligste del af det tyske kejserrige. Tidligere havde det kun været de velhavende, der tog på ferie, men hen imod år 1900 begyndte rejserne til fjerntliggende egne at sprede sig til de lavere klasser i samfundet; turismen, som vi kender den i dag, begyndte. Pastor Jacobsens nordsøbad var blot et ud af flere badesteder, der spredte sig på de tyske Vadehavsøer og på Fanø omkring år 1900.

Nordseebad Lakolk var et komplet pionerprojekt i et uudnyttet klitlandskab. Trods historier om en tidlig bosættelse på stedet, som navnet Lakolk skulle være adopteret fra, var området ubeboet, da de første bygninger i nordsøbadet skød op i 1898. Fem år senere, da stedet gik konkurs, bestod det af badehotel, restaurationsbygning, strandpavillon, søpavillon, vinstue, badehal, butikker samt staldbygning og banegård for den hestetrukne skinnevogn, troljen, der kørte badegæsterne tværs over øen fra havnen i Kongsmark. Vind og vejr, skiftende hænder, manglende vedligeholdelse, brand og oprindelige konstruktioner, der ikke var skabt til at modstå klimaet ved Rømøs vestkyst, har medført, at der kun er få spor tilbage af badestedet. De huse, der er tilbage, fortæller en vigtig historie om grundlæggelsen af den turisme, der i dag er en af øens vigtigste indtægtskilder. Dette guidemanuskript skal medvirke til at sætte fokus på områdets historie.

ET AF DE BEDST BEVAREDE,
OPRINDELIGE HUSE FRA NORDSEEBAD
LAKOLK - SOMMERHUSET
"HAMENABURG".

Vejledning

Omvisninger i Lakolk kræver en del af deltagernes fantasi, idet de fleste af de bygninger, der indgik i det oprindelige badested, ikke længere findes. For at styrke forståelsen af *Nordseebad Lakolks* omfang og udseende i glansperioden omkring 1902 er formidlingen derfor delt op i tre dele:

- 1. Introduktion til badestedet, evt. på Hotel Lakolk.** Ca. 20 minutters præsentation af historisk billedmateriale (tilhørende PowerPoint præsentation) ledsaget af den historiske baggrund for stedets opståen og konkurs. Afholdes evt. på Hotel Lakolk efter aftale med hotellet.
- 2. Vandring i sommerhusområdet** med udpegelse af stadig eksisterende sommerhuse samt stederne for de nu forsvundne restaurations-, transport- og forlystelsesbygninger. På lokationerne for de forsvundne bygninger vises arkivalisk billedmateriale (tilhørende historiske illustrationer printes i A3 og lamineres).
- 3. Middag på Hotel Lakolk** efter historisk menu (tilhørende menuforslag) efter aftale med hotellet.

Efter behov og tid til rådighed kan del 1 og 3 udelades, så der alene fokuseres på rundvisningen i landskabet.

Den grundlæggende idé med det tredelte formidlingsforløb er at skabe en forståelsesramme (historiske billeder og baggrund) for de ting, der ikke længere er synlige i landskabet, inden turen i området starter.

For at styrke fornemmelsen af stedet da det var på sit højeste, anvendes fiktiv abstraktion i forløbet. Deltagerne rejser med guiden tilbage til 1902, hvor de er 'badegæster' i det nyanlagte *Nordseebad Lakolk*. Del 2 kan også køres som traditionel historisk byvandring i nutid. De tre dele skal kort beskrives her, men uddybes i de følgende afsnit.

1. Introduktionen til badestedet på Hotel Lakolk

PowerPoint-præsentationen, som bruges indledningsvist i introduktionen på Hotel Lakolk, er tilrettelagt med henblik på at henføre deltagerne til dengang *Nordseebad Lakolk* var det nye attraktive ferieparadis for middelklassen. De opfordres således til at se sig selv og hinanden som badegæster anno 1902, og introduktionen bruges blandt andet til at beskrive deres omgivelser på rejsedestinationen, transporten derhen, badestedets rekreative tilbud, baderegler, forplejningen, de sanitære forhold samt de socio-kulturelle forhold i Lakolks miljø. Dette opnås igennem historiske billeder af badestedet og ikke mindst badegæsterne samt citater med 'badelægens råd'. Formidleren påtager sig rollen som badevært anno 1902, som fortæller de nyankomne om deres ophold ved *Nordseebad Lakolk* (å la: "Husk endelig rigelig kost og mindst 10 timers søvn!")

2. Vandring i sommerhusområdet

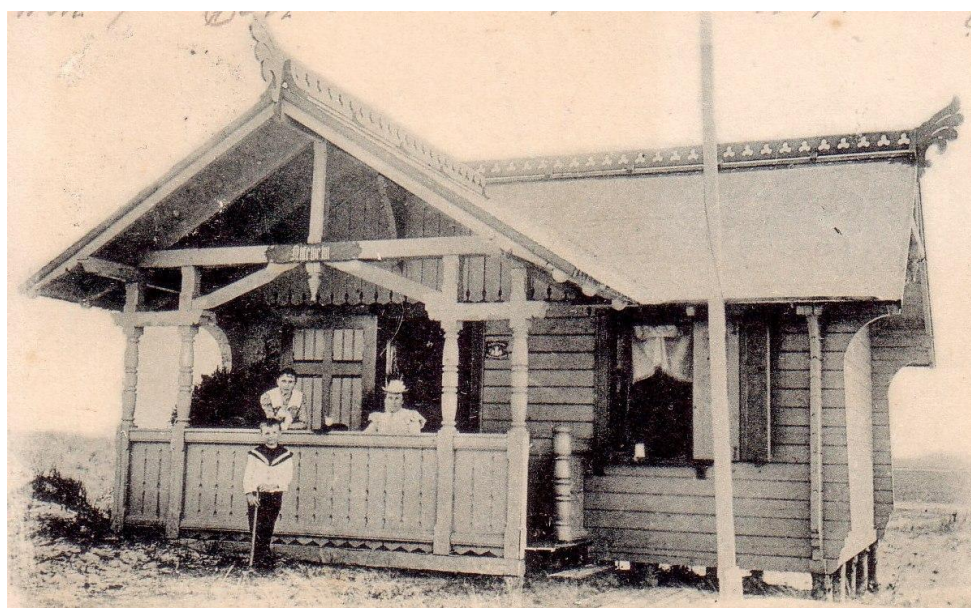
Turen rundt i sommerhusområdet tager udgangspunkt i de bygninger, der endnu er at se (eksisterende sommerhuse med spor efter norsk dragestil og schweizerstil), samt de lokationer, der har rummet nordsøbadets vigtigste rekreative og administrative bygninger. Ved de tilbageværende sommerhuse gøres ophold, hvor gæsterne – evt. stadig anno 1902 – får beskrevet blokhusernes særlige baggrund samt understreget vigtigheden af deres fremtidige bevaring. Ved de bygninger, der ikke eksisterer længere, fremvises billeder af de bygninger, der har stået der, ledsaget af funktionsbeskrivelse og evt. praktiske oplysninger til gæsterne, hvis man vælger at holde gæsterne i 1902 under vandringen (å la ved Kaiserhalle: "Her kan De slappe af med dans og kortspil, hvis De ønsker at socialisere med de øvrige besøgende efter en lang dag med badning. Dans er naturligvis valgfrit".)

3. Middag på Hotel Lakolk

Som afrunding på arrangementet kan der i samarbejde med Hotel Lakolk arrangeres en middag anno 1902, hvor deltagerne får mulighed for at prøve en "rigelig, mættende kost" med frisk mælk til de blodfattige.

I 1901, hvor pastor Jacobsens brochure/turistguide til *Nordseebad Lakolk* udkom, bestod forplejningen af morgenmad med kaffe, "Brötchen" og smør, middagsmad tre til fire gange om dagen, og "Abendbrot mit warmer Vorlage".¹

I 1908, som er lidt efter arrangementets tidslomme, men hvorfra den mest detaljerede beskrivelse af menuen findes, bestod morgenmaden af kaffe, the, kakao eller mælk samt rundstykker med smør, middagsmaden bestod af suppe, fisk eller kød med grøntsager, steg og dessert, og aftensmaden var koldt bord med smålunt. Dette blev indtaget i Kaiserhalle. Menuforslag findes vedlagt.

Niffenheim (Lakolk 202) omkring 1900.

Historisk baggrund

I det følgende gives en kort baggrund for *Nordseebad Lakolk*s udvikling – hensigten bag oprettelsen og den fysiske udvikling af feriestedet – i perioden 1898-1903. En mere udførlig redegørelse for stedets opståen og videre udvikling findes i H.E. Sørensens bog *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998* (Forlaget Melbyhus, Skærbæk, 1998).

Den driftige, tysksindede pastor Jacobsen

Nordseebad Lakolk blev grundlagt i 1898 som et anpartsselskab med en bestyrelse. I spidsen for foretagendet stod Christian Johannes Jacobsen, som var præst i Skærbæk og en driftig iværksætter. Foruden *Nordseebad Lakolk* var han også initiativtageren bag bl.a. *Creditbank Scherrebek* (1890), væveskolen i Skærbæk (1896), teglværket i Frifelt (1897), rederiet (overfarten til Rømø, 1897), foruden karpedambruget ved Renbæk, kroen *Zum goldene Karpfen*, en briketfabrik i Hønning Mose, opkøb af gårde og et dampbageri i Skærbæk. Aktiviteterne blev hovedsageligt realiseret ved at rejse penge i Tyskland.

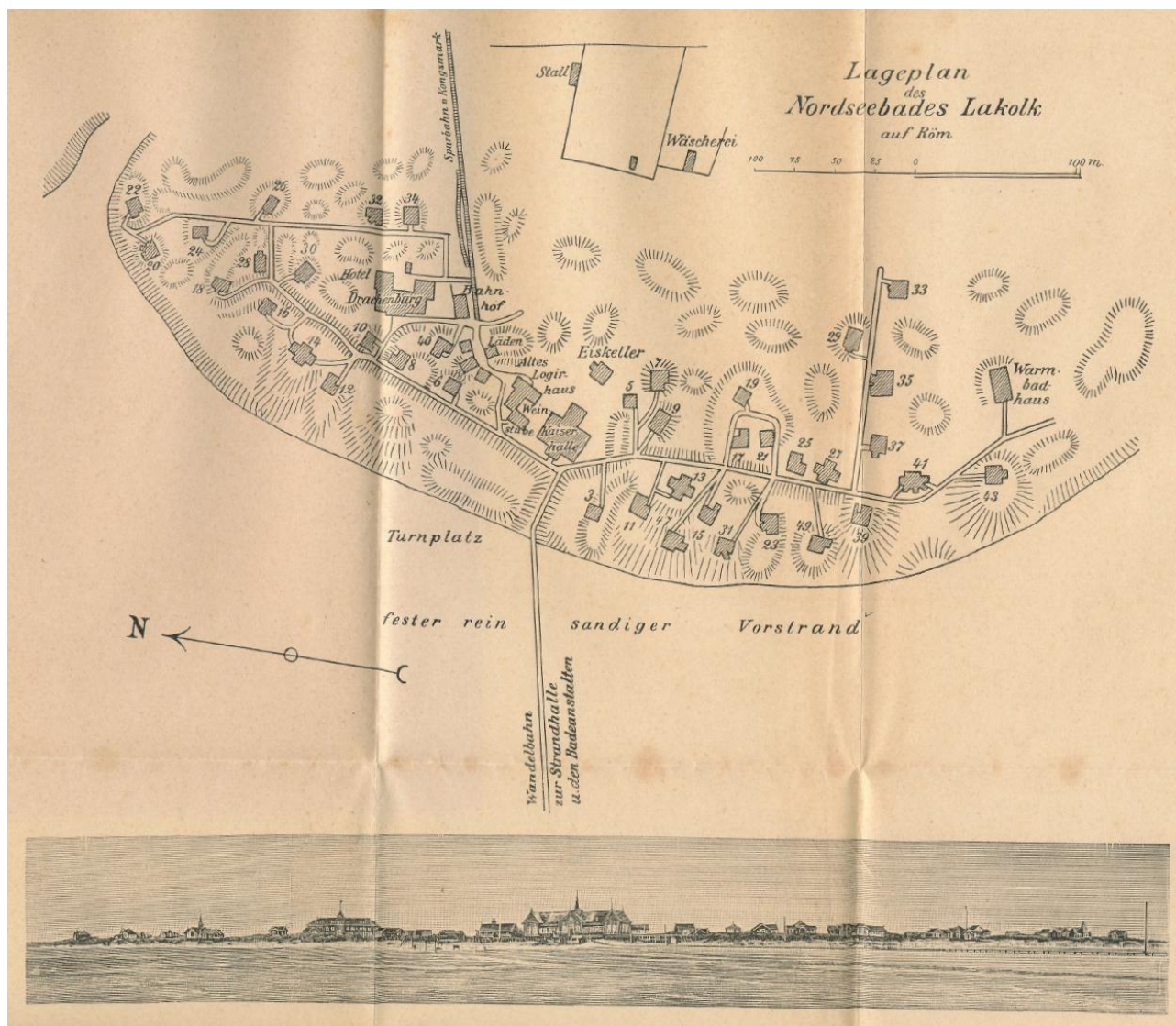
Pastor Jacobsen var stærkt tysksindet, og bevæggrunden for hans iværksætteri betragtes til dels som et ønske om at styrke det tyske kejserriges magt i det nordligste område. I 1897 opstillede han som rigsdagskandidat i Tønder-Husum-kredsen for det antisemitiske parti Deutch Sozialer Reform Verein, dog uden held. Han gjorde flere lignende forsøg på at vinde politisk indflydelse, og kirkepolitisk stræbte han efter stillingen som biskop i Slesvig. Intet af det lykkedes. Ud over ønsket om at styrke den tyske indflydelse nordpå må anlæggelsen af badestedet dog også anskues som en del af den generelle badeturismeudvikling, der skete på de tyske Vadehavsøer og Fanø omkring år 1900. På Fanø blev Fanø Bad anlagt i samme periode, ligeledes for tyske midler og med en bestyrelse, der til dels bestod af tyskere.

Foruden det altsynske og kristne engagement karakteriseres pastor Jacobsen som en driftig iværksætter, som var god til at rejse penge og sætte ting i gang, men som ikke formåede at skabe sund økonomi, der var langtidsholdbar. *Nordseebad Lakolk* var nok en god idé, men indtægterne på sommerturismen de første fem år af stedets levetid svarede på ingen måde til udgifterne ved drift, vedligeholdelse og udvidelser. Det skulle vise sig med største tydelighed i efteråret 1903, da *Lakolk* blev erklæret konkurs og Jacobsen blev idømt tre måneders fængsel, hvorfra han dog blev frikendt. Selskabets økonomi kom aldrig helt for dagens lys, for hovedbogen var under mystiske omstændigheder gået til ved en meget lokal brand, der kun omfattede det pengeskab, den lå i. I 1904 blev Jacobsen suspenderet som præst i Skærbæk og senere afskediget uden pension. Familien flyttede sydpå, hvor Jacobsen fik stilling som frimenighedspræst.

Det storslåede eventyr, som Jacobsen havde sat i gang på Rømons vestkyst, kom efterfølgende på forskellige hænder. Med tiden gik de fleste af restaurations- og forlystelsesbygningerne til pga. manglende vedligehold og spinkle byggematerialer, der ikke var egnet til klimaet ved vestkysten, og blokhusene blev udstykket og kom på private hænder. I dag står enkelte af husene tilbage med store dele af deres oprindelige ydre intakt, men mange er stærkt ombyggede.

Badets udvikling

Badestedet i Lakolk blev opført over flere etaper i løbet af de seks år, det var under pastor Jacobsens indflydelse.

Kort over sommerhusområdet fra brochuren i 1912. Stort set det samme som ved konkursen i 1903.

1898: Da den første sæson åbnede i 1898, bestod det samlede badested af **to enfamiliesblokhuse**, **et lille logihus** med fire værelser og en **restaurationsbygning** på 75 m². Blokhuse var enkle skure på 24 m² opført efter norsk forbillede af en lokal håndværker fra Skærbæk. Turen dertil gik med damperen "Lakolk", som førte badegæsterne fra Skærbæk Brohoved til Kongsmark (dæmningen blev først færdig i 1948), men som havde en tendens til

at sejle på grund. Turen fra Kongsmark tværs over øen til Lakolk er nok foregået med hestevogn, for troljebanen blev først anlagt året efter. **Hotel Römerhof** i Kongsmark, som indgik i badeselskabet, husede også badestedets feriegæster, ligesom nogle blev indkvarteret privat.² I sommeren 1898 besøgte Lakolk af ca. 200 gæster.³

1899: Op til sæsonstart i **1899** havde badet undergået en rivende udvikling hvad bygninger angik. Arkitekt og bygmester Adolph Pieper i Mohrs ved Rhinen blev hyret til at tegne og opføre **seks nye træ-blokhuse** – fire enfamilies og to tofamiliers. De blev opført på pæle, der blev rammet 1,5 meter ned i sandet, med tag dækket af brandsikkert asfalttagpap. Der var ingen opvarmning. Husene var i en stil, der i flæng benævnes norsk stil, schweizerstil, vikingestil og dragestil; de bar rigt udskårne gavle, kviste og vinduesindramninger, og gavlene prydedes af udskårne dragehoveder. Konceptet var inspireret af den nordiske mytologi, og mange af de små træhuse fik storladede navne med historiske og mytologiske mindelser, såsom "Eulenburg", "Niffelheim", "Wallhall" og "Mimershöhle". Ved siden af den lille restaurationsbygning blev den større **Kaiserhalle** på omkring knap 500 m² opført til bespisning, med spisesal, restauration, koldt og varmt køkken med opvaskerum samt personalestue. I kælderen var der 'forråds-kammer'. Ligesom blokhuse var den tegnet efter norsk forbillede med spir og udskårne gavle, og opført af bygmester M. Hansen fra Sild.⁴ Der har verseret en historie om, at Kaiserhalle oprindeligt blev opført ved Holtenau i forbindelse med Kielerkanalens åbning i 1895, og at navnet kommer af, at kejser Wilhelm II holdt festmiddag ved indvielsen der; alt tyder dog på, at det er en vandrehistorie.¹ Restaurationsbygningen fra året før blev omdannet til **vinstue**, og logihuset blev udvidet til i alt 11 værelser. I vinklen mellem de to bygninger – vinstuen og logihuset, blev der opført et **10 meter højt tårn**. I den fladvandede braksø – Lakolk Sø – blev der opført en lille ottekantet te- og musikpavillon, **Schwanhildsruh**, på ca. 25 m² i kinesisk inspireret stil med et lille spir i toppen. Pavillonen kunne nås via en smal gangbro inde fra søbredden. Også i strandkanten blev der anlagt en bygning på pæle, **Strandhalle**, på ca. 49 m², som kunne nås via en lang gangbro over stranden og startede ved Kaiserhalle og logihuset. Derudover blev der opført **vaskehus, stald, station og tre butikker**. I sommeren 1899 besøgte Lakolk af 1104 gæster, herunder prinsesse Wilhelmina af Hessen, hendes søn prins Christian og deres følge.⁵

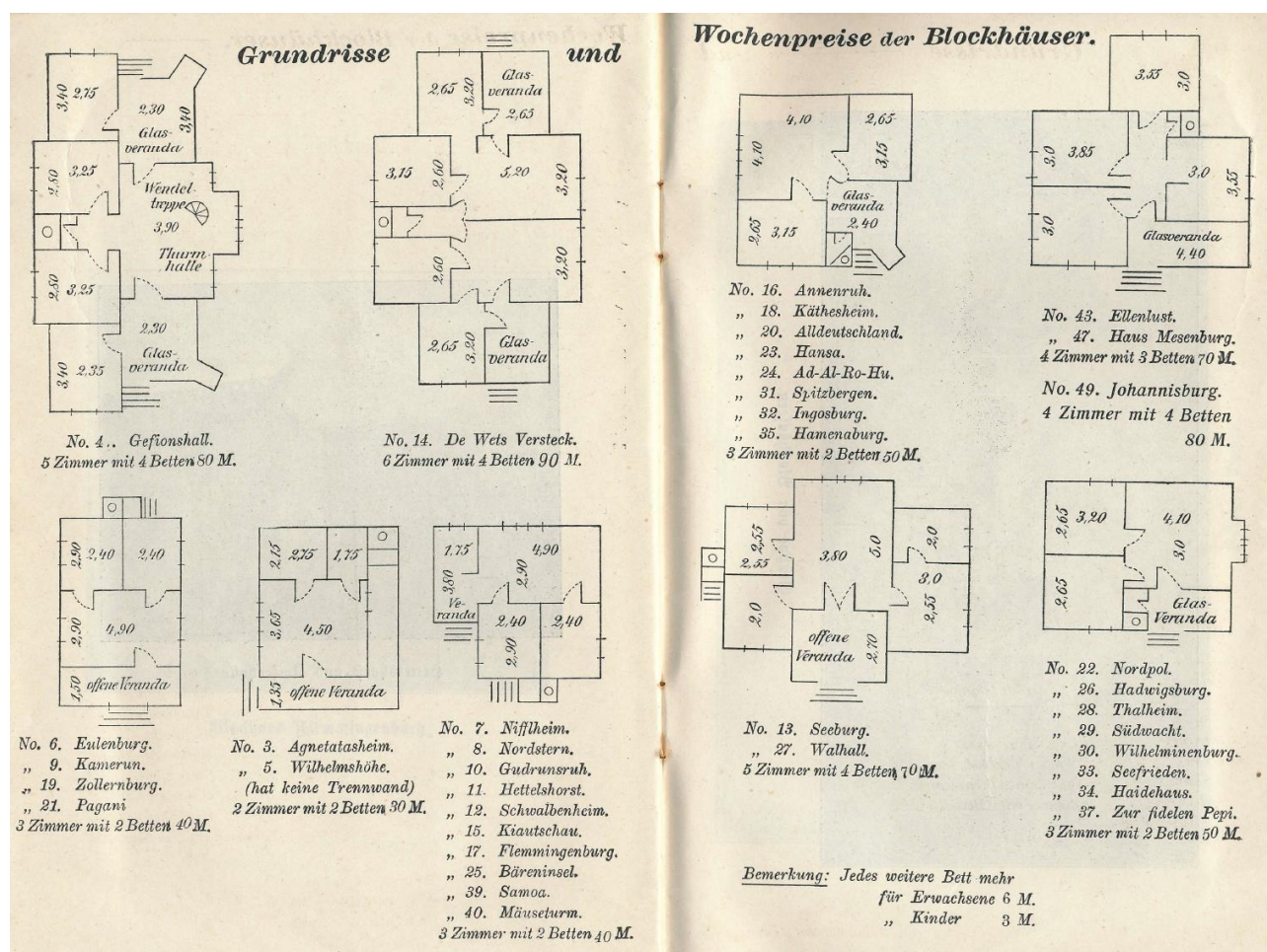
1900: Op til sæsonstart 1900 blev der opført **18-20 nye blokhuse** i samme snit som de seks, der blev opført året inden. Der blev anlagt **sportsplads, fodboldbane og tennisbane**, bygget flere **badehuse** til stranden og opført en **varmbadeanstalt** i klitterne syd for blokhuse. Der blev lavet ca. 500 meter **gangbroer** mellem husene. Hvert hus fik en **flagstang**, hvorfra det tyske flag kunne vaje. Kaiserhalle blev udvidet med ca. 50 % i form af to vinkelrette tilbygninger på de to gavle. Der var 1853 gæster i sæsonen.

1901: Op til sæsonstart 1901 var badet blevet udvidet med det store logihus **Drachenburg**, som var en trefløjet bygning i to etager med kælder. Der var 48 gæsteværelser i forskellig størrelse og i alt 960 m² etageareal foruden kælderen. Bygningen var opført i bindingsværk, men bræddebeklædt så den passede sammen med de øvrige 'norske' bygninger, og den blev betegnet som et "med alle nutidens bekvemmeligheder udstyret slotsagtigt pragthus".⁶ Drachenburg var tegnet og opført af bygmester E.H. Poehlemann fra Brünsbuttelkoog, som

flyttede til Skærbæk. Derudover blev der opført **flere blokhuse**, og der blev bygget en **ny varmbadeanstalt** med karbade, dampbade, romersk-irske bade og 'medicinske bade', ligeledes Poehlemanns værk. Derudover blev der opført en **butik** mere. Der var 2072 gæster den sæson – hvormed det blev badestedets mest velbesøgte i pastor Jacobsens tid.

1902: Selskabets økonomi var begyndt at vakle, og der blev tilsyneladende ikke opført nye bygninger op til sæsonstart 1902. I sæsonen blev badet besøgt af 1627 gæster.

1903: Stedet gik konkurs og drejede nøglen om efter sæsonen. Antallet af gæster kendes ikke.

Grundplaner for udlejningshusene i brochuren fra 1912 – tallene henviser til placeringerne på det ledsagende kort.

Blokhuset Hamenaburg efter opførelsen i 1900.

Samme Hamenaburg anno 2014.

Transportproblemerne

Transporten var en vigtig del af områdets udvikling som turistdestination. Som en ø i Vadehavet lå Rømø temmelig afsondret i forhold til fastlandet, indtil Rømø-dæmningen, der startede som et beskæftigelsesarbejde i 1939, blev endeligt indviet i 1948. Sejladsen skulle afstemmes med tidevandet – ved flod stiger vandstanden, ved ebbe falder den – og anlæggelsen af deciderede havneanlæg var besværliggjort af, at vandkanten hele tiden flyttede sig. Indtil 1897 foregik sejladsen til øen først og fremmest fra Sylt, Højer eller Ballum til Havneby, hvor Listerdyb, der stort set altid kunne besejles og om vinteren var nogenlunde isfri, gav den bedste placering for en havn.⁷

I 1897 – året før *Nordseebad Lakolk* havde sin første sæson – så *Skærbæk Rederi* sin begyndelse med pastor Jacobsen blandt hovedaktionærerne. Overfarten skulle gå fra Skærbæk Brohoved til Kongsmark. Med grundlæggelsen af rederiet kom der fast forbindelse mellem øen og fastlandet, der blev gravet sejlrender og anlagt en kaj. Sejladsen var dog stadig ikke uden problemer. På grund af tidevandet kunne sejlturen blive en langstrakt oplevelse, idet bådene – først motorbåde, siden dampere – hyppigt sejlede på grund, og overfarterne beskrives gerne som oplevelser for de eventyrlystne.

Ved ankomsten i Kongsmark blev gæsterne fra 1899 kørt tværs over øen til Lakolk med trolje – en hestetrukken togvogn, der kørte på skinner. Oprindeligt var planen at etablere en decideret jernbaneforbindelse over øen, men det blev aldrig realiseret. Der blev gjort et forsøg på at køre strækningen med et damplokomotiv, men det væltede på de spinkle sveller. Desuden var der risiko for, at en gnist kunne starte en brand i den tørre vegetation.⁸ Her var hestene bedre egnede. Turen blev ofte taget med kun en enkelt hest spændt for de aflagte togvogne. Troljebanen kørte i 40 år indtil den nedlagdes i 1939.⁹

Mange rejsende kom helt fra Berlin. I 1901 kunne man stå på toget i Berlin kl. 6.30, være i Skærbæk 14.48 og fremme i Lakolk 17.25.¹⁰

Lakolk trolje-station rummede også kontor for badeadministrationen.

Noter til billedfremvisning

"Velkommen til Nordseebad Lakolk 1902" (PowerPoint)

Ved introduktionen til kurbadestedet antager guiden rollen som bademester, der byder velkommen til tilhørerne. Disse tiltales som nyligt ankomne gæster til kurbadestedet.

Dias 1:

Velkommen til *Nordseebad Lakolk*. Det er år 1902 - badestedets femte sæson. Endnu står nordsøbadet i sin glans – en rekreativ perle i norsk dragestil og schweizerstil her på vestsiden af Rømhø, som er udtænkt af den driftige og stærkt tysksindede pastor Jacobsen fra Skærbæk. Vi er meget stolte over dette moderne kurbadested, som ganske i tidens ånd tilbyder ren luft og havbade. Vi er jo i vores tid særligt opmærksomme på den gavnlige indvirkning, som den friske luft og de rene havbade har på både sjæl og legeme, og vi er glade for at give jer mulighed for at nyde dette i *Nordseebad Lakolk*, hvor vi stiller alle moderne faciliteter til jeres rådighed.

Dias 2:

I er badegæster i nordsøbadet. De fleste af jer er tyskere – tysktalende og tysksindede. Der er kun få gæster fra den nordlige side af grænsen, og kun få dansksindede her fra den tyske side af grænsen. Hvis I kigger på jeres sidemand eller -kvinde, vil I hilse dem med et "Guten Tag" – med mindre de er journalister fra den danske avis i Tønder, *Vestslesvigsk Tidende*, og alene er her for at opspore anledninger til at skrive nedladende om stedets tyske ånd! De kan kendes på, at de taler dansk indbyrdes. De øvrige af jer tilhører den tyske middelklasse, om end vi med stolthed kan fortælle, at badet i dets anden sæson, i 1899, blev besøgt af prinsesse Wilhelmina af Hessen, hendes søn prins Christian og deres følge.

Dias 3:

Jeg håber, turen hertil har været behagelig; at den lille færgetur fra Skærbæk Brohoved til Kongsmark forløb uden vanskeligheder – at færgen ikke sejlede på grund – og at turen tværs over øen i den hestetrukne sporvogn, som vi kalder 'troljen', var behagelig og pladsen ikke for trang. Det var oprindeligt hensigten, at vognene skulle trækkes af et

damplokomotiv, men det havde en tendens til at vælte på de tynde sveller, så vi valgte den sikre løsning med én – i særligt travle tider to – heste for.

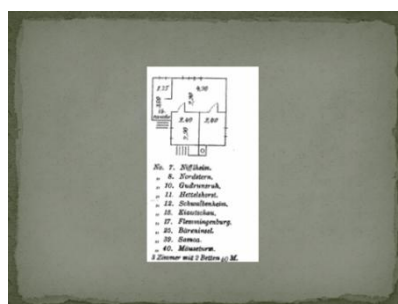
Dias 4:

Under jeres ophold skal de fleste af jer bo i et af de stemningsfyldte blokhuse i norsk dragestil og schweizerstil. Til *Nordseebad Lakolk* hører der 37 af disse blokhuse i forskellige størrelser – nogle til en enkelt familie, andre til flere. Husene er uden køkken, idet alle måltider indtages i *Kaiserhalle*, som jeg vil vende tilbage til. De fleste af husene har navne, som i nogle tilfælde er givet af tidligere badegæster, der har boet i dem. Hvis I har valgt at leje blokhuset med navnet *Niffelheim*, som ses her...

Dias 5:

...har I valgt en model, der findes ti af i Nordseebad Lakolk. Alle 37 huse er typehuse, baseret på 9 forskellige typer, som er tegnet af en tysk arkitekt og opført på stedet.

Dias 6:

Nogle af jer – måske de, der rejser alene – har foretrukket at reservere et af de 48 værelser her på hotel *Drachenburg*. Herfra kan man nyde udsigten over klitterne. Hvis vi kunne se ind i fremtiden, nærmere bestemt frem til 1965, ville vi se, at dette hotel, *Drachenburg*, vil brænde ned, og at der på dets plads i 1966 vil blive opført det første danske hotel i brutalistisk stil, meget anderledes i udseende end dette. Det vil få navnet *Hotel Lakolk*, og måske vil det en dag blive brugt til at give fremtidens gæster en introduktion til badestedets tidlige historie.

Dias 7:

I *Kaiserhalle* serveres der morgenmad, frokost og aftensmad. Som I måske har læst i de brochurer for *Nordseebad Lakolk*, som vi har sendt ud, har vi på stedet tilknyttet en badelæge. Vi opfordrer til, at man følger hans råd, ikke mindst hvad angår forplejningen:

*"Man bør spise kraftigt og ikke holde sig tilbage for vores kraftige og rigelige kost. Appetitten indstiller sig hurtigt på den rette mængde. På samme måde plejer behovet for drikkevarer her at være større end inde i landet, og man kan roligt give efter."*¹¹

Vi er særligt opmærksomme på legemets nytte af frisk mælk, og derfor tilbyder vi, blandt andet som et led i vores mælkekur, frisk, nærende mælk fra vores eget malkekvæg.

Om aftenen kan man forlyste sig med musik og dans i *Kaiserhalle*. Vi skal minde om, at dans er valgfrit. Husk også at få masser af søvn – mindst 10 timer. Man skal heller ikke holde sig tilbage for en lille lur midt på dagen.

Dias 8:

Dette er et kurbad, hvor vi tilbyder både kolde og varme bade samt de særligt eftertragtede havbade. Jeg går ud fra, at de fleste af jer er kommet for at styrke krop og sind i den livgivende vesterhavsluft og de forfriskende havbade. Jeg skal imidlertid benytte lejligheden til at videregive badelægens råd. De bør følges for at opnå det fulde udbytte af opholdet:

"[T]ilvænnningen spiller en stor rolle for nytten af et badeophold. Ingen bør bade den første dag af deres ophold. Det er desuden hensigtsmæssigt ikke i begyndelsen at opholde sig for længe på stranden eller begive sig ud på lange traveture. [...]"

*Når man har vænnet sig til det forandrede klima, kan man efter 3-4 dage begynde at bade. [...] For det sunde menneske er det bedst ved let bølgegang hurtigt at løbe afkølet ud i vandet til halv legemshøjde og så straks dykke under og derefter i nogle minutter bevæge sig kraftigt i bølgerne og brændingen. Så hurtigt ind i cellen – her menes badevognen – , frottere sig grundigt, og derpå efter påklædningen gå en tur i et kvarter til en halv time. [...] Det er svært at sige, hvor mange gange man bør bade, det svinger alt efter den legemlige tilstand omkring 20. [...] Små børn bør man ikke tvinge til at bade koldt."*¹²

Dertil skal jeg på det kraftigste understrege, at badning bør foregå i sømmelig påklædning.

Dias 9:

Al jagt i klitterne er forbudt; det har været en yndet forlystelse for stedets gæster i de forgangne år, men landråden har meddelt, at selskabets areal er for lille til den slags, så vi henstiller til andre sportsgrene, der egner sig til strandbrug, for eksempel tennis, eller kreative udfoldelser i sandet.

På stranden kan man forlyste sig med at bygge sandslotte af pragtformat, gerne afrundet med det tyske flag plantet i toppen. Det er de rene fæstningsværker, badegæsterne af og til kreerer – en sport, der har bredt sig på de tyske badesteder, men som nord for grænsen

betragtes som et usmageligt udtryk for militarisme. Fæstningsanlæggene kan da også få så voluminøs karakter, at det kan genere de øvrige badegæster. I *Nordseebad Lakolk* har man ikke som i *Westerland* på Sild indført en maksimal diameter for sandslotte på 5 meter, men badeledelsen opfordrer til, at man ikke bygger så store anlæg, at de er til gene for de øvrige badegæster.

Dias 10:

Der er mulighed for at afveksle badningen med en lille forfriskning. Ifølge badelægens råd er det på *Nordseebad Lakolk* således, at

*"Alkohol bæres bedre her på stedet. Man skal ikke holde sig tilbage for et glas grog på kølige aftener, heller ikke selvom man aldrig har smagt det før."*¹³

Andre forfriskninger kan nydes i søpavillonen *Schwanhildsruh*, som ligger i en lille sø sydøst for badestedet...

Dias 11:

...eller i strandpavillonen *Strandhalle*, som ligger for enden af den lange gangbro, der fører jer fra *Kaiserhalle* gennem klitterne ud til vandet. I de to pavilloner forefindes desuden toiletfaciliteter.

Dias 12:

Derudover har vi til jeres fornøjelse og behov et lille butikstov, hvor I blandt andet finder en bog- og papirhandel med legebibliotek og et fotografisk atelier, hvor fotografen står klar til at forevige jeres ferieminder til glæde for både jer selv og dem derhjemme. Dertil har vi en barber- og frisørsalon.

Dias 13:

Vi håber, I får et behageligt ophold her i *Nordseebad Lakolk* over de næste tre uger.

Hvis I vil være venlige at følge med mig, skal jeg vise jer faciliteterne.

Lakolk-vandring

1) Drachenburg

Det nuværende Hotel Lakolk blev opført i 1966 efter det gamle hotel *Drachenburg* brændte i 1965. Det første hotel på stedet, opført efter pastor Jacobsens vision om nordisk romantik, var væsentlig anderledes end det nuværende, som ved sin opførelse i 1965 var det første danske eksempel på et hotel i brutalistisk stil. Det oprindelige *Drachenburg* fra 1901 var en trefløjet bygning i to etager med kælder (billede: *Drachenburg*, starten af 1900-tallet). Der var 48 gæsteværelser i forskellig størrelse og i alt 960 m² etageareal foruden kælderen. Bygningen var opført i bindingsværk, men bræddebeklædt så den passede sammen med de øvrige 'norske' bygninger, og den blev betegnet som et "med alle nutidens bekvemmeligheder udstyret slotsagtigt pragthus".¹⁴ *Drachenburg* var tegnet og opført af bygmester E.H. Poehlemann fra Brünsbuttelkoog, som flyttede til Skærbæk.

2) Troljebanegården

Vi står nu cirka ovenpå den gamle troljebanegård (billede: Troljebanegård, ca. 1905). Fra 1899 foregik transporten fra færgelejet i Kongsmark til Lakolk via en troljebane, der førte badegæsterne de godt 3,8 km tværs over øen. Det var den eneste adgang til det

afsidesliggende badested i klitterne. Troljen var en hestetrukken togvogn, der kørte på skinner. Oprindeligt var planen at etablere en decideret jernbaneforbindelse over øen, men det blev aldrig realiseret. Der blev gjort et forsøg på at køre strækningen med et damplokomotiv, men det væltede på de spinkle sveller. Desuden var der risiko for, at en gnist kunne starte en brand i den tørre vegetation. Her var hestene bedre egnet. Turen blev som regel taget med kun en enkelt hest spændt for de aflagte togvogne. Troljebanen kørte i 40 år indtil den nedlagdes i 1939.¹⁵ Øst for banegården lå der en stald til de to heste, der trak vognene. Banegården fungerede også som kontor for badeledelsen og postcentral.

3) Butikstov

Vi står nu omtrent midt i centrum af det tidlige *Nordseebad Lakolk*, midt i butiksgaden i området mellem troljebanegården i øst og spise- og dansestedet *Kaiserhalle* sydvest for hvor vi står. Op til badets anden sæsonstart i 1899 blev der opført en del nye bygninger, blandt andet tre butikker, der lå på række omtrent hvor vi står (billede: Butikstov, ca. 1910). Vejforløbene har ændret sig markant siden 1900, så det kan være svært at placere de bygninger, der ikke er her længere. På butikstovet kunne man blandt andet finde papirhandel og lejebibliotek samt fotografisk atelier.

4) Dünenberg Weinstube

I Lakolk centrum fandt man også *Dünenberg Weinstube* (Billede: *Dünenberg Weinstube*, ca. 1910). I badestedets første sæson, i 1898, bestod Lakolk kun af to sommerhuse, et lille logihus og en lille restaurationsbygning på 75 m². Året efter, i 1899, blev logihuset udvidet og restaurationsbygningen, som funktionsmæssigt blev erstattet af *Kaiserhalle*, blev omdannet til vinstue. I vinklen mellem logihuset og vinstuen blev der opført et 10 meter højt tårn. Sydøst for komplekset blev *Kaiserhalle* opført. *Kaiserhalle* findes ikke længere, men hvis vi går en tur over klitterne kan vi stadig få en fornemmelse af bygningens placering i landskabet. Mens vi går, forestiller vi os, at vi går på en lang gangbro, der fører hele vejen fra *Kaiserhalle* ned til vandet.

5) Kaiserhalle

Restaurationsbygningen *Kaiserhalle* fra 1899, hvor der har været et sandt leben i højsæsonen, eksisterer ikke længere (billede: *Kaiserhalle*, ca. 1904). Den forfaldt gradvist op igennem 1960'erne og 70'erne, fik en hård medfart i stormene i 1976 og 1981, og de sidste rester blev fjernet i 1989. Da *Kaiserhalle* blev opført i 1899 med henblik på at blive brugt til bespisning af

badestedets gæster, var den på knap 500 m². Bygningen rummede spisesal, restauration, koldt og varmt køkken med opvaskerum samt personalestue. I kælderen var der 'forråds-kammer'. Ligesom blokhuse var den tegnet efter norsk forbillede med spir og udskårne gavle, og opført af bygmester M. Hansen fra Sild.¹⁶ I 1900 blev Kaiserhalle udvidet med ca. 50 % i form af to vinkelrette tilbygninger på de to gavle.

Der har verseret en historie om, at *Kaiserhalle* oprindeligt blev opført ved Holtenau i forbindelse med Kielerkanalens åbning i 1895, og at navnet kommer af, at kejser Wilhelm II holdt festmiddag ved indvielsen der; alt tyder dog på, at det er en vandrehistorie.¹

6) Udsigtspunkt

Nu har vi fået en fornemmelse af turen over gangbroen – den såkaldte *Wandelbahn* – fra *Kaiserhalle* ud til pavillonen *Strandhalle*, som lå ved vandkanten. Kystlinjen har flyttet sig længere ud i løbet af de sidste 100 år, så selvom *Strandhalle* lå ved vandkanten, er det muligt, den faktisk lå omkring her hvor vi nu står. *Strandhalle* blev opført på pæle og hævede sig omkring to meter over sandet (billede: *Strandhalle*, ca. 1900). Pavillonen, som blev opført i 1899, var på ca. 49 m² og rummede serveringslokale, køkken og toiletter. Den trods alt spinkle trækonstruktion her yderst ved Vesterhavet led i vintrene under vejrforholdene og måtte jævnligt repareres.

Kigger vi mod øst har vi et fint udsyn over det historiske Lakolk med *Kaiserhalle* – nu erstattet af et nyere sommerhus – i midten.

7) Blokhuse

Af de oprindelige 37 blokhuse, der var en del af pastor Jacobsens Lakolk, er der 23 tilbage. 11 af disse har hvad der betegnes som 'høj bevaringsværdi', dvs. de må ikke nedrives, og der er særlige bestemmelser for hvilke typer ombygning, der må foretages. Når man kigger på husene her er der ikke meget tilbage af dragespir og krummelurer, som der har været på husene oprindeligt. Nogle af husene er stærkt ombyggede, og nogle har fået tilbygninger på, der i højere eller mindre grad er tilpasset til den oprindelige norsk/schweiziske stil (billede: *Niffelheim*, ca. 1900, Lakolk 202). På mange af husene kan vi heldigvis stadig genkende de profilerede spær og svungne detaljer i træværket, som gav stedet sin særlige ånd, med mindelser om en blanding af norsk mytologi og schweizisk alpeidyl.

Det første år var der kun to huse, som mere mindede om simple bjælkehytter. De følgende år kom der flere til. Husene blev opført som blokhuse, dvs. af kløvede stammer, som var almindeligt i ældre nordisk byggeri. De var ikke opvarmede, og der var intet køkken, for det var meningen, at husmoderen også skulle holde fri og spisningen foregå i badestedets restaurationsbygning. Husene var standardiserede på den måde, at der var ni grundtegninger, dvs. ni forskellige hustyper.

Husene blev opført med stor afstand imellem, både for at skabe et privat rum og for at skabe ordentlige sanitære forhold. Især det private blev der lagt vægt på i markedsføringen af stedet; der blev tilbudt mulighed for social omgang i *Kaiserhalle*, pavillonerne og på sportsarealerne (sportsplads, fodboldbane og tennisbane anlagt i 1900 øst for sommerhusområdet), men muligheden for at trække sig tilbage blev også fremhævet som noget særligt for stedet. Blandt andet blev det understreget, at dans ikke var et krav!

8) Gefionshall

Her lå *Gefionshall*, blokhuse nr. 4, som blev opført i 1901 (billede: *Gefionshall*, ca. 1901). *Gefionshall* var det eneste af sin slags – det havde sin helt egen grundtegning. Det var også det største af de 37 blokhuse med fem værelser og fire sengepladser. Det var tegnet af Poehlemann, som også stod bag flere blokhuse, *Drachenburg* og varmbadeanstalten.

9) Blokhuse - afrunding

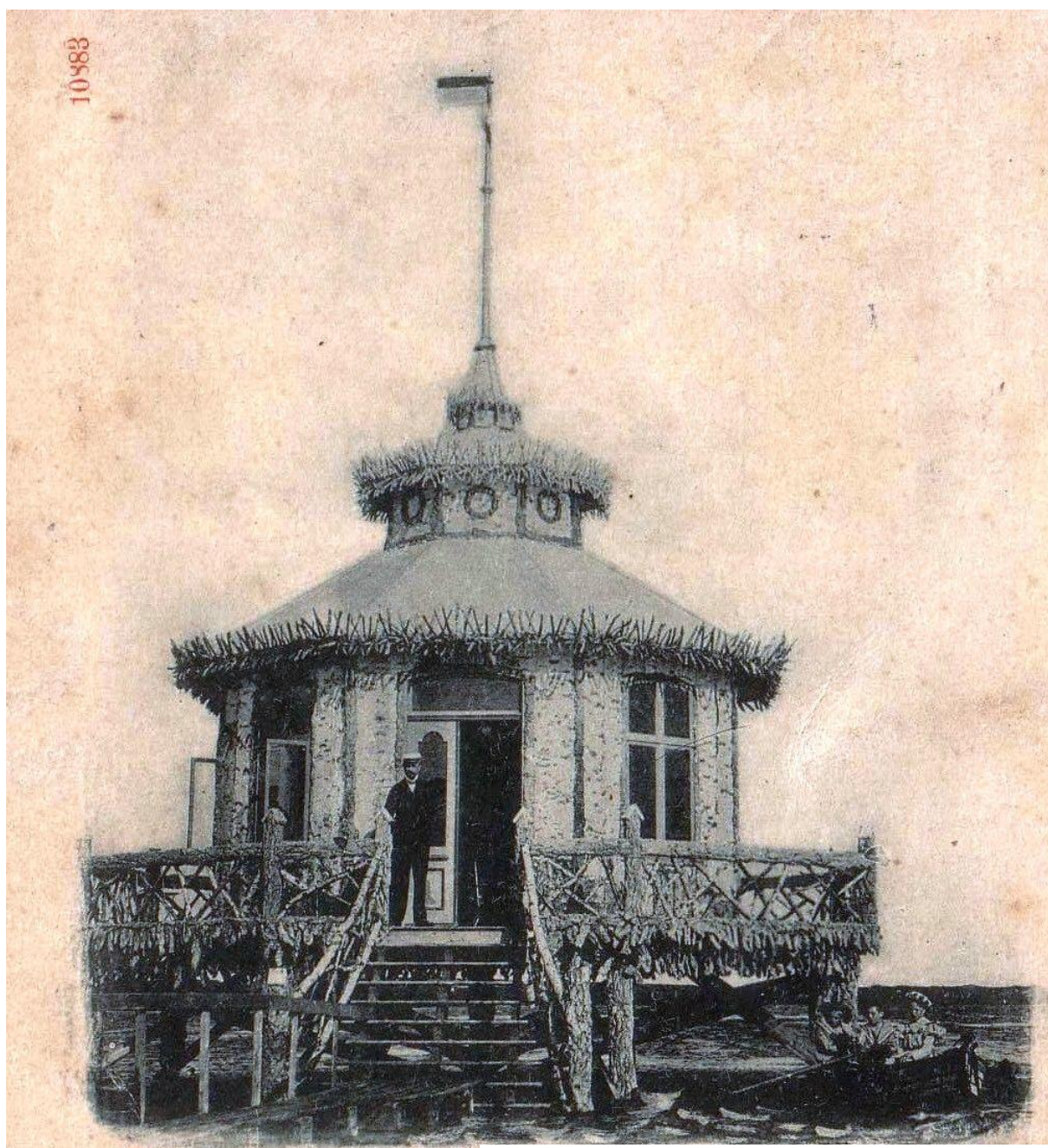
Foran os ser vi *Hamenaburg*, blokhuse nr. 35, som blev opført i 1900. Det så sådan ud efter sin opførelse ved århundredskiftet (billede: *Hamenaburg*, ca. 1900, Lakolk 256), og fremstår i dag stort set uforandret bortset fra at det har fået en tilbygning. Dermed står det i dag som kongen over de oprindelige pastor Jacobsen-huse, og ligesom de øvrige blokhuse, der endnu har genkendelige oprindelige elementer, er det vigtigt at bevare det for eftertiden, så stedets helt specielle historie ikke forsvinder, men stadig kan opleves, når man går en tur igennem området.

Historien om Lakolk er ikke bare historien om borgerskabets forlystelser ved vandet omkring år 1900, eller historien om en mands vision om mytologisk idyl ved Vesterhavet; det er også historien om den allerførste turisme på Rømø og hele grundlaget for øens økonomi i dag. Det er historien om en moderne vision for udnyttelse af naturens ressourcer som et led i en oplevelsesøkonomi, som fandt sted allerede i 1900, og som flyttede den bonde- og søfartskultur, der herskede på øen afsondret fra fastlandet, ind i et nyt, moderne århundrede – nemlig det 20. århundrede.

10) Kig mod Schwanhildsruh

Øst for Lakolk ligger en fladvandet braksø – Lakolk Sø – som omkring forrige århundredskifte var noget mindre, men knap så tilgroet og sumpet, som i dag. I 1899 blev der opført en lille ottekantet te- og musikpavillon, *Schwanhildsruh*, på ca. 25 m² i kinesisk inspireret stil med et lille spir i toppen. Pavillonen kunne nås via en smal gangbro inde fra søbredden. Den rummede bl.a. toilet.

Schwanhildsruh

Menuforslag – Lakolk anno 1902

Velkomst: Grog

Hovedret (Buffet):

Lune retter med brød (lyst og mørkt) og rigeligt med smør

Frikadeller, flæskesteg, andesteg

Årstidens grøntsager

Tyk sovs

Dessert:

Lagkage med bær.

Drikkevarer:

Økologisk sødmælk ad libitum. Andre drikkevarer købes separat.

Pris pr. person d. 28. august 2014: 244 kr. Prisen aftales med hotellet inden invitationen sendes ud. Hotellet skal d.d. kende deltagerantal senest en uge i forvejen.

Forlæg til annoncering

Historisk byvandring

Nordseebad Lakolk anno 1900

Guidet tur i det enestående historiske sommerhusområde ved Lakolk på Rømø

[Torsdag d. 28. august kl. 16.00]

Start i [festsalen på Hotel Lakolk, Lakolk 150, 6792 Rømø]

Kom og oplev det første *Nordseebad Lakolk* anno 1902. Gæsterne inviteres tilbage til badestedets storhedstid ved forrige århundredskifte, da de karakteristiske bygninger i dragestil blev opført i det øde klitområde på Rømø's vestkyst. De bevarede huse er endnu vidnesbyrd om den vision, der førte vadehavsturismen til Rømø.

Program:

16.00: Kaffe og introduktion til Lakolk anno 1902 i festsalen på Hotel Lakolk

16.30: Guidet tur i sommerhusområdet med start fra parkeringspladsen foran Hotel Lakolk

18.00: Middag på Hotel Lakolk inspireret af menuen på restaurant *Kaiserhalle* i *Nordseebad Lakolk* anno 1902.

Priser:

Del 1: Introduktion og guidet tur: 25 kr.

Del 2: Historisk bademiddag anno 1902. Menu: Velkomstdrink (grog), tag selv-bord med frikadeller, ribbensteg og and m/ tilbehør, lagkage med skovbær. Til middagen hører økologisk sødmælk ad libitum – andre drikkevarer kan købes separat. 244 kr. Forudsætter minimum 20 bestillinger.

Tilmelding:

Tilmelding til [...] senest d. [...]. Angiv ved tilmelding, om der både ønskes del 1 og del 2. Betalingsoplysninger fås ved tilmelding.

Arrangementet er for max [...] deltagere.

Vil du vide mere?

Lakolks historie er beskrevet i H.E. Sørensens bog *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998* (Forlaget Melbyhus, 1998). Se også turistbrochurerne for *Nordseebad "Lakolk" auf Röm.* (bl.a. J. Jacobsen, Skærbæk. 1901).

På *Museum Sønderjylland – Skærbæk* er der en udstilling om det historiske Lakolk, bl.a. med en miniaturemodel af Pastor Jacobsens *Nordseebad Lakolk*. Se adresse og åbningstider på www.museum-sonderjylland.dk/skerbek.html.

på *Historisk Atlas* – www.historiskatlas.dk – kan du følge de gamle vejforløb i sommerhusområdet ved at bruge tidslup-funktionen.

På www.skaerbaek.com findes mange historiske postkort og fotos fra Lakolk.

Feriegæster på Lakolk strand.

Noter

¹ J. Jacobsen *Nordseebad "Lakolk" auf Röm.* Herausgegeben von J. Jacobsen, Scherrebek. 1901, s. 38.

² H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 22.

³ H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 23.

⁴ H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 31-32.

⁵ H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 37.

⁶ H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 53.

⁷ P. Thomassen, *Klosterbanen (Rødekro - Løgumkloster - Bredebro) og Rømøbanen (hestebanen Kongsmark - Lakolk).* Rosenkilde og Bagger, Bogladen, 1982, s. 52.

⁸ P. Thomassen, *Klosterbanen (Rødekro - Løgumkloster - Bredebro) og Rømøbanen (hestebanen Kongsmark - Lakolk).* Rosenkilde og Bagger, Bogladen, 1982, s. 57.

⁹ H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 28.

¹⁰ H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 55.

¹¹ H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 73.

¹² H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 73-75.

¹³ H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 73.

¹⁴ H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 53.

¹⁵ H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 28.

¹⁶ H.E. Sørensen, *Lakolk. Et badested gennem 100 år, 1898-1998.* Skærbæk: Forlaget Melbyhus, 1998, s. 31-32.